

Prethodno priopćenje

UDK 35:33

338.124.4

316.259

Primljeno: 20. prosinca 2010.

Restrukturiranje suvremene političko-ekonomske zajednice i reformizam javnih politika kao put izlaska iz aktualne krize

---

DAVORIN ŽAGAR*

Sažetak

Autor u članku elaborira tezu o potrebi znanstvene suradnje, interakcije i holističkog pristupa za adekvatno objašnjenje suvremene krize. Nužno je utvrditi konceptualne okvire krize i naznačiti ključne točke u raščlambi kriznog amalgama. Temeljna je teza o nužnosti transformacije u strukturi političko-ekonomsko-društvene organizacije suvremenih država/društava. Potrebna je transformacija cjeline interakcija strukture i djelovanja koje čine socijalnu zajednicu kroz reformističko povjerenje u javne politike. Pomoću Parsonsa i Luhmanna autor ocrtava strukturu suvremene neravnoteže na koju gleda kao na prelijevanja ekonomskoga u sve druge socijalne podsustave. Iznosi tezu o posljedičnoj de-demokratizaciji demokracije. Zaključno, na primjeru visokoškolskog obrazovanja demonstrira strukturalni karakter i način djelovanja suvremene krize.

Ključne riječi: građanin, holistički pristup, (suvremena) kriza, moć, *policy*, strukturalna transformacija, teorija sustava

Uvod

Nakon 2007. godine i formalnog izbijanja krize kroz puknuće u finansijskom sektoru, sveprisutan je problem nemogućnosti da se kriza adekvatno zahvati i objasni. Prije svega riječ je o rezultatu procesa feudalizacije znanosti. U eri globalizacije,¹

* *Davorin Žagar*, student diplomskog studija politologije na Fakultetu političkih znanosti.

¹ O suvremenoj eri kao eri globalizacije općenito može se govoriti samo uvjetno i s nužnim ogradama. Ovo nije mjesto za raspravu o globalizaciji. Valja međutim napomenuti da globalizacija nipošto nije karakteristika samo našega vremena. Dovoljno je analizirati jedan isječak u globalizacijskom procesu (1880-1914) da bi se uvid i empirijski dokazao. U sklopu naše teme,

suvremene znanosti nisu se globalizirale, već su retrogradnim procesom feudalizacije čvrsto zacrtale granice svojih disciplina koje ne prelaze, onemogućujući primjereno shvaćanje kompleksnosti problema. Dok se granice u svijetu, a posebno u Europi otvaraju te se paralelno i problemi globaliziraju, one naših znanosti se zatvaraju i *deglobaliziraju*. Pritom se ne uviđaju nužnost i prednosti holističkih pristupa koji u svojoj kompleksnosti i međuovisnosti (globaliziranosti) nude i složena objašnjenja (a ne tek puka opisivanja). Na tom tragu, kao početna točka, potrebni su nam, rječnikom Elinor Ostrom,² konceptualni okviri koji bi barem naznačili temeljne elemente bitne za sustavnu analizu aktualnih i urgentnih problema, a posebice krize političko-ekonomske zajednice, odnosno konkretnih suvremenih država/društava. Potrebno je prijeći granice pojedinih disciplina i “zaviriti” u polja drugih znanosti, jer se tek takvom interakcijom postižu valjani i pouzdani teorijski uvidi koji su nužni za uspješna praktična djelovanja.³

Potrebni konceptualni okviri naznačuju ključne probleme i točke (kriznog) prijepora i razrješenja, pa se izazovi očituju u tome da se prepoznaju i vrednuju ponuđene naznačene točke⁴ i njihova relevantnost za razumijevanje pojedinih aspekata krize. Aktualna svjetska kriza pritom nipošto nije tek ekonomska, a kamoli puko financijska (kao isječak ekonomske krize). Riječ je o aspektima koji su najvidljiviji. Međutim u korijenu kriznog amalgama koji stoji pred nama treba analitički raščlaniti i detektirati dublje i šire uzročnike i elemente krize. Društvene, političke i kulturne. U sprezi s privrednim.

Strukturalna transformacija

Kriza se stoga, barem dugoročno, ne može uspješno rješavati isključivo ekonomskim modelima, nego tek kroz efekt sinergijskog razrješavanja unutar svakog od tih aspekata.⁵ *Sama je osnova suvremene civilizacije dovedena u pitanje. Riječ je o potrebi njezine temeljite transformacije.* Pod transformacijom podrazumijevam viši

dakako, dovoljna je samo napomena, no teze i upozorenja skeptika o suvremenoj eri deglobalizacije i “pukoj” regionalizaciji treba uzeti u razmatranje.

² Elinor Ostrom prva je žena dobitnica Nobelove nagrade za ekonomiju 2009. i jedna od vodećih svjetskih politologinja. Više: Petak (2009: 177-205).

³ Među uspješne primjere rijetko i tek gdjegod očuvane tradicije multidisciplinarnog pristupa treba uvrstiti i knjigu Daga Strpića *Karl Marx i politička ekonomija Moderne* o kojoj raspravljamo.

⁴ U tom smislu valja čitati i knjigu *Karl Marx i politička ekonomija Moderne*. Ona prividno otvara više pitanja nego što daje odgovora. Međutim, njezin je zadatak stvoriti konceptualni okvir teorijskog, pa onda i praktičnog promišljanja krize te iznaći ključne konceptualne točke, razumjeti *mixtum compositum* suvremene krize. Vidi posebice *Moderne normala u Matrix-kapitalizmu*, str. 183-213.

⁵ Nisu dostatni površinski, estetski zahvati, već je riječ o potrebi *internističke analize*.

pojam za sve oblike, strukture i aspekte mijenjanja sustava i promjene sustava (Sand-schneider, 1995: 38, prema Merkel, 2009: 59). Riječ je o transformaciji strukturalnog tipa. Da bi se osmislile i provele uspješne javne politike, optimalno realizirali posebni interesi te zajedničko, opće dobro (točka savršene moderne ravnoteže),⁶ potrebne su promjene u strukturi, u funkcioniranju političko-ekonomske-društvene organizacije, i to na način koji nije provizoran. Potrebna je transformacija cjeline interakcija strukture i djelovanja koje čine takvu socijetalnu zajednicu⁷ i koje sačinjavaju bit ove neuspješne varijante suvremenog (*casino*)⁸ kapitalizma. Očito uz nužne političke utjecaje i političko djelovanje.

Pritom je ključan pojam *policy*⁹ i/ili koordinacija politika. Riječ je o isprepletenosti “politika za zajednicu” i njihovim posljedicama za građane, o nužnoj transformaciji njihova sadržaja, djelovanja i tipova povezanosti/isprepletenosti te o njihovu posljedičnom utjecaju na sve socijetalne podsustave. Harmonizacija svih segmenata javnih politika u njihovu političkom i političko-ekonomskom restrukturiranom (kriznom) i re-restrukturiranom poslijekriznom kontekstu¹⁰ (Strpić, 2010: 175-182). U konačnici to implicira i različit tip razvoja u Hrvatskoj i u svijetu.

Kakva je naša suvremena struktura države/društva, kako se raspodjeljuje moć u takvoj strukturi i kako distribucija te moći odstupa od “moderne normale”? Polazište razumijevanja krize “duboke” su strukture. Marksistički i neomarksistički pristupi u tom su smislu indikativni. U odgonetanju tih struktura kriju se i odgovori na pitanja zašto je struktura američkog društva, politike i privrede počela sličiti onoj Južne Amerike, ili kako je došlo do financijskih oklada na derivative s unaprijed osiguranim dobitima (Strpić, 2010: 205-206).

Rješenja se, po mom sudu, preslikavaju kroz *politički odgovor reformističkog povjerenja u javne politike*. Uz nužne promjene ne samo sadržaja već i načina upravljanja javnim politikama. Prvenstveno kroz javno upravljanje.¹¹

Ali izbor nipošto nije očigledan. A ponajmanje zadan. Povjerenje radikala u socijalnu revoluciju ili pak daljnje neoliberalno povjerenje u neobuzdane sile tržišta predstavlja alternativu i moguće pravce djelovanja.

⁶ Vidi Strpić (2010: 183-213).

⁷ Socijetalna zajednica u standardnom Parsonsovu smislu. Vidi Strpić (1998: 25-29).

⁸ O *casino kapitalizmu* Susan Strange govori u kontekstu povećanja trgovine na financijskim tržištima. Primjerice, period od 1973. do 2004. na dnevnoj bazi predstavlja povećanje trgovine na deviznim tržištima s 15 na 1900 milijardi dolara.

⁹ Više o pojmu *policy* vidi u: Colebatch (2004).

¹⁰ Politike prilagođavanja, a ne mijenjanja više ne prolaze!

¹¹ *Public governance* – izraz se koristi za opis upravljanja javnim problemima koje uključuje okomitu i vodoravnu dimenziju. Vlada je unutar ovog modela tek jedan od aktera koji “usmjera-va i kormilari”. Detaljnije: Colebatch (2004).

Teorije sustava i suvremena kriza

U nastojanju za adekvatnim politološkim pristupom analizi krize¹² treba zaviriti u inventar političke znanosti: pojmovni, pristupni i disciplinski, te alatima političke znanosti i njezinom sinergijom s ostalim, prvenstveno društvenim i humanističkim znanostima izoštriti fokus naših politoloških naočala. A to znači i sam problem.

U tom pravcu indikativna je moderna (sociološka) teorija sustava, koja počinje s Talcottom Parsonsom i njegovim poznatim teoremom o funkcionalnoj diferencijaciji. Razvoj od tradicionalnih pa sve do modernih društava može se opisati kao diferencijacija parcijalnih društvenih sustava (Merkel, 2009: 60). U tom procesu diferencijacije, smatra Parsons, izgrađena je i temeljna struktura modernih društava. Oslanjajući se na Durkheima i Webera, njegov put u modernost vodi preko diferencijacije četiriju središnjih funkcionalnih sustava: privrede (prilagodba), politike (ostvarenje cilja), društvene zajednice (integracija) i kulture (održanje vrijednosnih obrazaca) (Merkel, 2009: 60; Parsons, 1991).

Za našu je analizu važna spoznaja potrebe da se ti sustavi uravnoteže. U protivnom, dominacijom bilo kojeg od tih sustava, popraćenom tendencijom preuzimanja funkcija drugih sustava, sprečava se funkcionalna diferencijacija drugih parcijalnih sustava. Uslijed totalitarnih tendencija jednog od sustava.

Prema Luhmannu, nijedan funkcionalni sustav ne može nadomjestiti neki drugi, nijedan ne može zamijeniti ili samo rasteretiti neki drugi sustav. Naime, parcijalni sustavi izgrađuju temeljne komunikacijske kodove koji se načelno međusobno razlikuju.

Luhmann uvjerljivo pokazuje kako se ti pokušaji zamjene i presezanja jednog sustava nad drugim moraju platiti dediferencijacijom, tj. odustajanjem od prednosti funkcionalne diferencijacije. U slučaju koji razmatramo funkcionalni imperativi ekonomije, koji su nadmoćniji kodovima ostalih parcijalnih sustava, sprečavaju njihovo prevođenje u programe i tako koče daljnju funkcionalnu diferencijaciju parcijalnih društvenih sustava, poput političkog i pravnog sustava (Merkel, 2009; Luhmann, 2001). Protegne li se to "ekonomsko oktroiranje" na dulje razdoblje, napose nad parcijalnim političkim sustavom, ono uzrokuje smanjenje eficientnosti, regresiju razvoja ekonomskog blagostanja, a time i krizu.

Sama demokracija i njezin razvoj pritom nisu linearni i ireverzibilni, nego je taj razvoj otvoren i neizvjestan. Kriza jest rezultat neravnoteže svih parcijalnih sustava. Pod ekonomskim totalitarizmom.

Na djelu je, štoviše, de-demokratizacija demokracije. I to prvenstveno regresijom moći i slobode građana za participacijom, odnosno kroz isključivanje građana

¹² Da bi bio cjelovit, takav pristup iziskuje i kritičku analizu vladajućih ideja i doktrina, pa bi stoga analiza neoliberalnih ideja i neoliberalizma kao doktrine bila iznimno korisna.

iz političkih procesa koji postaju “čisto” ekonomski (Nef, Reiter, 2010). Demokracija nije samo oblik vlasti, nego i način života ljudi koji izmjenjuju iskustva i utječu na kvalitetu života svojih sugrađana (Dewey, 1970). Sveprodirući, neuravnoteženi, ekstremni tržišni individualizam ograničava naše razumijevanje individualne slobode tržišnog društva. Osobna vrijednost reducira se na tržišnu, građanin na potrošača, a socijalna solidarnost na samointeres (Nef, Reiter, 2010). Umjesto pravednosti i demokratičnosti uvedena su “zamjenska” načela djelovanja. Načela tržišnog sustava, efikasnosti, efektivnosti, rasta i profita. Što to disfunkcionira u suvremenoj političko-ekonomskoj zajednici te koji su to društveno-ekonomski i političko-legitimacijski uvjeti koji omogućuju novo uravnoteživanje tog sustava i njegovu redemokratizaciju? Potrebno je reuravnoteživanje sustava u smjeru moderne normale. Povratkom državi i barem djelomičnom de-deregulacijom, uspostavom društvenog povjerenja i društvene suradnje, civilne kulture, normi uzajamnosti i mreža kooperativnog civilnog angažmana.¹³

Paradoksalno, ali empirijski utvrdivo, naši su se poreci, političko-ekonomski, socijetalni i svjetski te nacionalni, zapravo transformirali u varijante totalitarnih porredaka, samo što su teorijski i ideološki legitimirani kao njihove suprotnosti (Strpić, 2010: 205-208).

Pritom ne treba zanemariti tip društvenih odnosa koji su uvjetovali takav razvoj. Naime, upravo su konfiguracije društvenih odnosa davale “lažne” signale politici, i to na paradoksalan način, pa je same korporacije sputavala njihova neograničena moć i maksimiranje vlastitih profita, bez obzira na socijetalni kontekst (ili upravo s obzirom na njega?). Moderne su građanske slobode i sloboda djelovanja ograničene upravo njihovom neograničenom moći.¹⁴

Financijski sektor izdvojio se iz cjeline, preuzeo tu cjelinu, onemogućujući drugim podsustavima da djeluju. Temeljna je uloga političkoga da uspostavi te funkcionalne podsustave na način da svaka cjelina bude autopoietički sustav, ali upravo preko politike ti su sustavi upućeni na suradnju. Glavna je pak uloga političke znanosti u sinergiji s ostalim društvenim znanostima da na taj način vrši kontrolu, ne dopuštajući bilo kojem sustavu da se izdigne iznad drugoga, održavajući jedan tip dinamične ravnoteže (Žagar, 2009: 180).

Pokazna vježba/testiranje modela

Zaključit ću pokušajem praktične primjene i pokazne vježbe izloženog okvira. Eksternalije ekonomskoga vidljive su u svim podsustavima. Obrazovni je sustav pritom

¹³ Za analizu socijalnog kapitala klasičan je Putnam (2003). Vidi i Šalaj (2007).

¹⁴ Stanje denormalizirane normale vjerojatno ponajmanje odgovara onima koji su koncentrirali moć u svojim rukama.

egzemplaran. Sveučilišta su, Liessmannovim¹⁵ riječima, postala tvornice kvantificiranog znanja i mjerenja, i to posebice, što je paradoksalno, kada je riječ o društvenim znanostima.¹⁶ Riječ je o svekolikom prodoru ekonomskog/tržišnog na sveučilišta, te stoga i o posljedičnom paralelnom pokušaju (nove) prirodno-znanstvene scifikacije društvenih znanosti, pri čemu one, poznato je, ne mogu reproducirati svoju pravu vrijednost jer ne mogu uvijek otkrivati stroge kauzalne veze putem preciznih i jednoznačnih pojmova kakvi su pojmovi prirodnih znanosti. Niti im je to primarna svrha. Niti takve uopće mogu dati bilo kakav ozbiljan odgovor na urgentne društvene probleme sadašnjice. Socijalni svijet uvijek je i prostor kontingentnoga, iracionalnog i emocionalnog. Na taj se način društveno znanstveno znanje pretvara u služenje dominantnim institucijama. Posebno tržištu.

Svođenje svrha obrazovanja isključivo na ekonomsku kompetitivnost, umanjujući vrijednosti odgoja i obrazovanja u standardnom smislu¹⁷ – jer u želji za izričitom objektivnošću treba izbjegavati doticaj s bilo kakvim vrijednostima – nije drugo do *fable convenue* koja izražava sasvim osobit tip vrijednosti divljeg, radikaliziranog i sveobuhvatno prodirućeg neuravnoteženog tržišnog individualizma.

Predstoji nam temeljita rekonstrukcija obrazovanja i pripadajuće obrazovne politike kao pretpostavka aktivne i svjesne participacije građana u državi/društvu. Obrazovanje treba biti u funkciji razumijevanja nas samih i naše pozicije u svijetu (na tragu Humboldtove koncepcije dobra kao autonomije), ono mora biti obrazovanje i odgoj za građanina. To znači izgrađivanje sasvim specifičnog tipa identiteta koji je inkluzivan i koji istodobno mobilizira. Permanentnim naglašavanjem vrijednosti javnog dobra. Suverena je država pritom uvijek program pravnog, ekonomskog i političkog subjektiviranja čovjeka.¹⁸ Vještine, sposobnosti, znanja, spremnost za sudjelovanje i autonomnost ključne su komponente modernoga građanina. Građanin je ključni pojam modernog društva i osnova je političkog jedinstva zajednice te uravnoteživanja spomenutih elemenata sustava.

Suprotno uvriježenim klišejima, neće svako ulaganje u obrazovanje, svaki novčani *input* rezultirati i očekivanim razvojnim rezultatima (*impacts*). Povećanje broja visokoobrazovanih na *output*-razini nema nužno i realna postignuća u razvojnom smislu. Ono nužno ne rezultira ni rastom, a kamoli razvojem.

¹⁵ Riječ je o austrijskom filozofu Konradu Liessmannu i njegovoj vrsnoj studiji *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja* (2008).

¹⁶ Već i sama ideja da se znanje može mjeriti koncepcijama točnih i netočnih odgovora, koja prevladava na sveučilištima, pokazuje dubinsko nerazumijevanje znanja, obrazovanja i uloge društvenih znanosti u korpusu znanosti te je izraz prelijevanja ekonomskoga na područje obrazovnog.

¹⁷ “Obrazovanje je osnaživanje čovjeka i svih njegovih snaga” (Hentig, 2008).

¹⁸ Riječ je o emancipaciji čovjeka kao bića (subjekta) sposobnog za autonomiju. Vidi vrsnu politološku studiju o državi i pojmu suverenosti: Lalović (2008: 7-75).

Zaključak

Izložena pokazna vježba tek ilustrira kako nije riječ o modelu koji bi nedohvatljivo lebdio u zrakopraznom prostoru, odvojen od praktične primjene i realiteta. Naime, primjenom političke znanosti i njezinih poddisciplina (u konkretnom slučaju: politička teorija, političko obrazovanje i politička ekonomija) te njezinom interakcijom s drugim znanostima (kao što su u konkretnom slučaju pedagogija, psihologija i sociologija) dolazimo do svojevrsnih točaka presjeka. Ta križišta simboliziraju i jesu točke rješenja/odgovora za izlazak iz krize. Na nama je “tek” da ih prepoznamo i razumijemo.

LITERATURA

- Dewey, John, 1970: *Vaspitanje i demokratija: uvod u filozofiju vaspitanja*, Obod, Cetinje.
- Colebatch, Hal K., 2004: *Policy*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Grdešić, Ivan, 1995: *Političko odlučivanje*, Alinea, Zagreb.
- Hentig, Hartmut von, 2008: *Što je obrazovanje*, Educa, Zagreb.
- Lalović, Dragutin, 2008: *Države na kušnji*, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske/Disput, Zagreb.
- Liessmann, Konrad Paul, 2008: *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Luhmann, Niklas, 2001: *Znanost društva*, Politička kultura, Zagreb, 10-41.
- Merkel, Wolfgang, 2009: *Transformacija političkih sustava*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, pogl. 1, 55-80.
- Nef, Jorge, Reiter, Bernard, 2010: *The Democratic Challenge. Rethinking Democracy and Democratization*, Palgrave Macmillan.
- Parsons, Talcott, 1991: *Društva*, August Cesarec, Zagreb.
- Petak, Zdravko, 2007: *Javne politike: razvoj discipline u Hrvatskoj i svijetu*, u: *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 187-215.
- Petak, Zdravko, 2009: *Teorija institucija i razvoja u djelu Elinor Ostrom: povodom Nobelove nagrade za ekonomiju 2009*, *Anali Hrvatskog politološkog društva 2009.* (6): 177-205.
- Putnam, Robert, 2003: *Kako demokraciju učiniti učinkovitom?*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Strpić, Dag, 2010: *Karl Marx i politička ekonomija Moderne*, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske/Disput, Zagreb.

Strpić, Dag, 1998: *Promjena. Politička i političko-ekonomska promjena od Hobbesa do Hayeka: Uvodne studije*, Politička misao, Zagreb.

Strange, Susan, 1998: *What Theory? The Theory in Mad Money*, 1-31.

Šalaj, Berto, 2007: *Socijalni kapital*, FPZG, Politička misao, Zagreb.

Žagar, Davorin, 2009: Legitimno je željeti kraljevsku politologiju, *mali Levijatan*, 3: 171-185.

Davorin Žagar

RESTRUCTURING OF CONTEMPORARY POLITICAL-ECONOMIC
COMMUNITY AND REFORMISM OF PUBLIC POLICY AS A WAY
OF GETTING OUT OF THE CURRENT CRISIS

Summary

In this article the author argues the thesis on the necessity of scientific cooperation, interaction and holistic approach for appropriate explanation of the contemporary crisis. It is of great importance to define conceptual frameworks of the crisis, together with main *spots* in the analysis of the crisis amalgam. The key thesis is the necessity of transformation in the structure of political-economic and social organisation of contemporary states/societies. It includes transformation of completeness of interactions between structures and actions which constitute societal community through reformistic confidence in public policy. With the help of Parsons and Luhmann, the author indicates the structure of contemporary imbalance which he perceives as spillovers of the economic in all other societal subsystems. He displays the thesis of democratization of democracy. Finally, he demonstrates the structural character and the means of functioning of the contemporary crisis on the example of Higher education.

Keywords: citizen, holistic approach, (contemporary) crisis, power, policy, structural transformation, theory of system

Kontakt: **Davorin Žagar**, Jarunska 2, 10000 Zagreb. E-mail: ddavorinzagar@gmail.com